

Smích v architektuře

Petřínské bludiště a jeho geneze

Ivan Muchka

Cílem tohoto příspěvku měla být zjištění, osvětlující názory architektů nebo stavebníků na architekturu, vyhrazenou k zábavě. Vybral jsem si k tomuto účelu jedinou stavbu, totiž pavilón Klubu českých turistů (dále jen KČT) z Jubilejní výstavy v Praze ve Stromovce v r.1891, přemístěný o rok později na Petřín a obecně známý pod jménem Zrcadlové bludiště. Názory provázející vznik této stavby jsem pak chtěl konfrontovat v širších souvislostech evropské kultury. Byl jsem proto celkem nemile překvapen, že se mi cíl takto vytčený ani zdaleka splnit nepodařilo. Překvapivý byl již fakt, že pavilón KČT nebyl původně bludištěm, naopak jeho ideový smysl byl velmi vážný, až tragický - byl totiž určen pro prezentaci dioramatického obrazu Obrany staroměstské mosťecké věže jezuitou Plachým v r.1648. Analyzovat blíže architekturu pavilónů velkých výstav konce minulého století by bylo velmi lákavým tématem, v této souvislosti se musíme omezit na konstatování, že jde o dřevěný objekt ve tvaru jakéhosi hrádku na obdélném půdorysu 20 x 16 m, za jehož hrotitým profilovaným vstupním portálem z pozinkovaného plechu následují dvoje pravoúhlé dveře bytového typu, z nichž jedny vedly (za vstupné) vlevo do místnosti se stereoskopickými obrazy českých hradů a zámků (víme o nich jen to, že je fotografoval F.Krátký a do podoby jakéhosi kinoautomatu je sestavil hodinář Václav Krečmer) a odtud již k zmíněnému dioramatu, a druhé dveře do tzv. bazaru, kde paní Josefina Náprstková, choť předsedy KČT Vojty Náprstka, prodávala upomínkové předměty a sportovní oděvy výlučně naší, české proveniencí (což se tehdy považovalo za značnou přednost). Nápadným znakem pavilónu bylo množství věžiček, resp. vlajek na střeše, jichž bylo celkem devět. Obrazovou, vizuální předlohu pavilónu tvořila totiž vyšehradská věž zvaná Šipka, která na prospektu Prahy z r.1606, vydaném J.Sadelerem, má stejný počet věžiček a již poněkud méně obdobný tvar. O inspiraci právě zmíněnou předlohou jsme zpraveni přímo od tvůrců pavilónu a není třeba o tomto faktu pochybovat. Stejná veduta ostatně posloužila i Karlu Liebscherovi při malování renesančních Hradčan uvnitř. Vedle této předlohy formální

jsme zpraveni i o předloze ideové, kterou byla kopie Bastilly včetně části ulice St. Antoine k ní vedoucí na světové výstavě v Paříži v r.1889, kam se náš KČT vypravil zvláštním vlakem v hojném počtu celkem 330 osob. Ponechme však stranou otázku architektonických pasticcí, byť patrně vzbuzovala na tvářích návštěvníků úsměv a porozumění. I tento fenomén "noetického a didaktického optimismu", jak bych to pracovně nazval, by jistě stál za bližší, sociologicky podbarvené studium, které by mohlo využít např. i dodnes stojícího budapeštského Vajdahunyadyho zámku od Ignáce Alpára za náměstím Hrdinů, objektu, postaveném jako vědomá učebnice slohů pro výstavu uherské architektury v r.1896.

Vraťme se však k vlastnímu tématu. Víme sice, že na Jubilejní výstavě bylo bludiště plánováno (na půdorysu z r.1890 je označeno jako "bludiště-Bartling"), na jeho místě se však na výstavě ocitla restaurace Marie Kopecké. Pátrání po bludišti na výstavišti může pokračovat ještě v r.1895 v době konání Národopisné výstavy, kde se zase pro změnu na místě původní restaurace paní Kopecké nachází pavilón č.38, o kterém se v katalogu praví: "Bludiště poskytuje malým i velkým dětem vhodnou příležitost k ukrácení chvíle, k malé procházce a ke vhodnému oddechu po studijní práci výstavní. V nitru svém bludiště obsahuje hojně chodeb, dílem slepých, dílem průchodných, jimiž se obecnstvo za hojného smíchu vlastního i cizího k východu ubírá. Kolem obvodu bludiště zřízen jest zvýšený ochoz pro diváky, kteří se jistě neméně pobaví než bloudiví sami; neboť odtud budou moci rodičové řídit postup svých dětí, odtud i četní 'dobří přátelé' budou své známé posílati pro všeobecné veselí do ulic a uliček, jimiž by nikoli nejkratší cestou dospěli k cíli." Ani o případném bludišti z r.1891, ani o právě citovaném nemáme však bližších zpráv. V literatuře se uvádí, že v zájmu zvýšení atraktivity vybavil již v r.1893 KČT svůj pavilón na Petříně celkem třiceti zrcadly, údajně na způsob bludiště ve vídeňském Prátru, ke kterým v r.1911 ještě přibylo celkem 14 zakřivených zrcadel. V této podobě se Bludiště již zachovalo dodnes.

Aniž bych se chtěl pokoušet o jakousi vývojovou sumarizaci, chtěl bych se ještě dotknout problematiky labyrintu, zejména zahradního, z hlediska jeho typologie. V zahradách 16.století se značně rozšířily labyrinty, připomínající nízkým vzrůstem buxusových keříků zcela plošné a přehledné labyrinty na podlahách středověkých katedrál. Úzká souvislost s ornamentem, zejména s meandrem, je patrná na návrzích S.Serlia z jeho IV.knihy, vzniklé ještě v 1.polovině 16.století. Oblibu labyrintu pak naznačuje i fakt, že jej Serlio vybral na titul své knihy o venkovních portálech, tzv. libro estraordinario. Klasické kvadratické a kruhové labyrinty popularizoval na sever od Alp zejména Hans Vredeman de Vries vedle celé řady dalších teoretiků, z nichž jmenujme alespoň Thomase Hilla

a jeho práci *The profitable Art of Gardening*, 1568. Již zde najdeme úvahy o středu labyrintu a vhodnosti osazovat jej vzácnými dřevinami, tvořícími jakýsi pomyslný poklad, který najdeme, když se nám podaří dorazit do cíle.

Vzorník typů labyrintů se rychle rozrůstal a v 17.století se setkáváme již i s útvary méně klasickými, např. trojúhelníkem (srov. Ostrov nad Ohří na rytině M.Meriana) nebo obdélníkem, jako tomu bylo v případě Versailles. Tento labyrint byl v lecčems netypický - poměrně úzké cesty byly jakoby vyříznuty z hmoty bosketu. Idea středu tam byla nahrazena celkem čtyřiceti zastaveními u plastických skupin, ilustrujících Ezopovy bajky, které nás mají labyrintem myšlení dovést k moudrosti. Nespokojenec by snad mohl namítnout, že ony sochy neúměrně usnadňovaly projití labyrintem ve smyslu Ariadniny nitě či Harrisovy housky (srov. J.K.Jerome: *Tři muži ve člunu*). Především ale neměl versailleský labyrint slepé uličky (impasse) a prakticky každá křižovatka nebo rozcestí umožňovalo i alternativní rozhodnutí; Ch.Perrault to vystihl pěkným souslovím: "ceux qui se perdent puissent se perdre agréablement". Tato poklidná atmosféra na nás dýchá i z vedut labyrintu, které se zachovaly - není totiž bez kulturně historické zajímavosti, že bludiště bylo za Ludvíka XVI v r.1775 zrušeno a nahrazeno tzv. královniným bosketem ve stylu anglického přírodního parku. Osvícenství totiž tento ornamentální, nepřirozený systém evidentně nevyhovoval přesto, že i v druhé polovině 18.století najdeme na plánech zahrad označení labyrint, jako je tomu např. ve Schwetzingen, podle návrhu Nicolase de Pigage. Spirálovitě se vinoucí cesta má s pravým labyrintem jen málo společného, ukazuje však současně zajímavou konotaci s příbuzným tématem babylonské věže. Ze stejné doby a také spíše piktoreskní a intelektuální je labyrint ve Wörlitz.

Alespoň dvěma příklady můžeme demonstrovat dané téma na našem území - ještě ze 17.století pochází plán Květné zahrady v Kroměříži s nízkými, "nezáludnými" labyrintovými záhony, které se dnes rekonstruuji, a dále plán zahrady v Českém Krumlově z Le Rougeovy publikace *Cahiers des Jardins Anglo-Chinois*, Paříž 1779. Na tomto labyrintu bylo zajímavé řešení středu - je tam vidět stanovou střechu altánu, ke kterému vedlo několik schodů. Z vyvýšeniny totiž bylo možné sledovat ty, kteří ještě bloudí. Takový typ labyrintu můžeme ještě dnes spatřit např. v Altje3nitz u Halle.

Labyrinty většinou nejsou v literatuře zcela přesně datovány, např. Altje3nitz je v průvodci od G.Piltze dle mého soudu nepřesně označen jako barokní, ačkoliv přinejmenším středová rozhledna je mladší. V případě labyrintu v Aschaffenburgu uvádí E.Bachmann, že bludiště bylo v tomto jednom z největších přírodních areálů Frank založeno až cca 50 let po

vlastním parku, kolem r.1830, tedy až po klasicizujícím intermezzu, pro labyrinty nepříznivém. Uprostřed babykového bludiště zde stojí velmi vzácný jinan dvoulaločný (ginkgo biloba). Příznačné je, že do bludiště je možné nahlížet z dřevěné rozhledny stojící vně bludiště - můžeme se tedy posmívat bloudícím, aniž bychom sami riskovali, že se ztrapníme tápáním uvnitř bludiště. Ani stáří jednoho z nejproslulejších bludišť - v Hampton Court - není jednoznačné. V literatuře se sice uvádí doba Williama III., což by bylo v zásadě možné, protože jsme se již výše zmínili o labyrintech na půdorysu trojúhelníka ze 17.století, nicméně jeho dnešní podoba bude patrně podstatně mladší. Datum vydání knihy J.K.Jeroma, 1889, která zajistila tomuto labyrintu věčnou slávu, koinciduje ovšem přesně s plány KČT na Petříně. Neméně důležitým datem byl ovšem i rok 1956, kdy vznikla filmová verze tří hrdinů ve člunu od Kena Annakina. Tím se dostáváme k zfilmovaným labyrintům - labyrint ve filmu Jméno růže byl dle mého soudu inspirován Piranesiho Carceri d'invenzione a svým tématem vězení navozuje další ze zajímavých konotací, spíše ovšem chmurného, než veselého charakteru. Vysloveně morbidní je pak úloha bludiště ve filmu Stanleye Kubricka Shining, kde šílenec v podání Jacka Nicholsona pronásleduje svého vlastního syna do zahradního zasněženého labyrintu se sekerou v ruce. Malý chlapec pomocí opakované chůze ve vlastních šlápějích otce přelstí a film "šťastně" končí Nicholsonovým zmrznutím v budišti.

Nebylo z časových důvodů možné zmínit se o zvláštním umístění petřínského bludiště, obkrouženého jednotlivými zastaveními křížové cesty a stojícího v bezprostřední blízkosti také kopie, pasticcia jeruzalémského Božího hrobu. Vzpomeňme v této souvislosti také, že egyptské labyrinty byly zřejmě hrobkami svých stavebníků. Tak jako ostatně v lidském životě tolikrát, začíná se i zde do prosvětlené, sluncem prozářené přírody vkrádat stín. I nad Petřínem jako by se rozklenul duhový oblouk, na jehož opačných stranách stojí polaritní pojmy smích a pláč, život a smrt. Nelze proto jinak, než skončit slovy básníka: "Na tváři lehký smích, hluboký v srdci žal."